JANNEKE VAN ASPEREN

Afgelopen jaar kon het grote publiek in Leiden kennismaken met de raadselachtige Meester I.S. Nu verwerft Museum De Lakenhal een van de mooiste werken van deze kunstenaar, een man in een mantel van vossenbont. Zijn gelaat laat je niet onberoerd. De man toont openlijk aan de kijker dat hij een blind oog heeft. Verder valt verfijning op: de meester schilderde een duizelingwekkend aantal fijne haartjes in tinten roodbruin en grijs.

Precisie en empathie

NIEUWE AANWINST

Man met een blind oog
Meester I.S.
1642-45. Olieverf op paneel, 42,2 x 33,5 cm
Bijdrage: € 30.000 uit het Caius Fonds,
€ 30.000 uit het Daan Cevat Fonds
en € 300.000 uit het VriendenLoterij
Aankoopfonds
MUSEUM DE LAKENHAL, LEIDEN

Aangekocht in 2026 met steun van de Vereniging Rembrandt (mede dankzij haar Caius Fonds, haar Daan Cevat Fonds en haar VriendenLoterij Aankoopfonds), de Vereniging van Belangstellenden in Museum De Lakenhal en het Mondriaan Fonds

Sinds de recente ontdekking van dit schilderij heeft het een storm van bewondering losgemaakt. Het was voor het eerst te zien in de tentoonstelling *Meesterlijk mysterie. Over Rembrandts raadselachtige tijdgenoot*, in 2025-2026 georganiseerd door Museum De Lakenhal in samenwerking met het Serlachius Museum in Mäntta, Finland.

MYSTERIEUZE MEESTER

De twee musea – in het historische Leiden en te midden van de Finse naaldbossen – weerspiegelen het mogelijke geografische werkterrein van deze mysterieuze kunstenaar. Over het leven van Meester I.S., ook bekend als Monogrammist I.S., is vrijwel niets bekend. Ondanks verschillende pogingen door kunsthistorici om hier verandering in te brengen, is zijn, of haar, identiteit altijd een raadsel gebleven. En dus kan enkel op basis van het overgeleverde oeuvre worden gezocht naar aanwijzingen.

Die zoektocht voert langs twee sporen. Stilistisch en thematisch zijn de schilderijen nauw verwant aan artistieke ontwikkelingen die plaatsvonden in Leiden. Uit onderzoek naar kleding en interieurs in de schilderijen blijkt daarnaast een oriëntatie op Noord- en Oost-Europa. Dit heeft geleid tot de hypothese dat de kunstenaar actief was in Scandinavië of gebieden rond de Oostzee.

Zijn levensverhaal mag dan ontbreken, het overgeleverde werk van Meester I.S. is van uitzonderlijk niveau. Zijn bekende oeuvre omvat slechts zo'n dertig schilderijen, die zich vooral in buitenlandse particuliere verzamelingen en musea bevinden. Het bestaat vooral uit zogeheten 'tronies' en voorstellingen van figuren te midden van betekenisvolle voorwerpen, zoals boeken, bladmuziek, kaarsen en schedels. Deze objecten verwijzen naar kennis en studie, maar ook naar de vergankelijkheid van het leven. Binnen het intrigerende oeuvre van Meester I.S. behoort *Man met een blind oog* tot de absolute topstukken.

FIJNSCHILDERS

De verwantschap met de Leidse schilderkunst is vooral zichtbaar in de aandacht voor het kleinste detail. Het oeuvre kenmerkt zich door een uiterst minutieuze techniek. Deze werkwijze sluit

Oude vrouw
Meester I.S.
1651. Olieverf op paneel, 41 × 33 cm
KUNSTHISTORISCHES MUSEUM, WENEN

Met een diepmenselijke blik gaf de Meester I.S. zijn modellen een waardigheid die in de 17de-eeuwse schilderkunst uitzonderlijk is

naadloos aan bij de Leidse fijnschilders, een stroming waarvan Gerrit Dou de grondlegger was. Dou belandde als veertienjarige in de werkplaats van Rembrandt, min of meer zijn buurman, en groeide uit tot een van de bestbetaalde schilders van zijn tijd. Als kostbare juwelen werden zijn kabinetstukken verzameld door vorsten als Cosimo III de' Medici en koningin Christina van Zweden.

Hoewel documentair bewijs voor een verblijf in Leiden ontbreekt, verraadt de schildertechniek van Meester I.S. hoe grondig hij de lokale fijnschilderstijl beheerste. In dit schilderij is met name de zware mantel verbluffend precies geschilderd. Dit opvallende gebruik van bont plaatst de afgebeelde man in delen van Europa met een structureel kouder klimaat. Volgens Marieke de Winkel, specialist op het gebied van kleding en mode in de 17de eeuw en nauw betrokken bij het onderzoek naar Meester I.S., was bont aan de buitenkant van kleding in West-Europa ongebruikelijk en diende het hoofdzakelijk als binnenvoering. In de Baltische regio werd wel kleding met bont aan de buitenkant gedragen, in alle lagen van de bevolking.

Ook de nadrukkelijke belangstelling van Meester I.S. voor karaktervolle gezichten - met name van de ouder wordende mens - sluit aan bij een Leidse artistieke traditie. Vanaf de jaren 1620 introduceerden de jonge Rembrandt en Jan Lievens in Leiden de tronie als zelfstandig genre. Dit nieuwe schilderijtype toont gezichten in allerlei varianten tegen een vaak onbestemde achtergrond. Het zijn studies van het menselijk gelaat, met veel aandacht voor de expressie van emoties en de verfijnde weergave van stoffen en materialen. Voortbouwend op Vlaamse en Italiaanse voorgangers brachten Rembrandt en Lievens met dit onderwerp een omwenteling teweeg in stijl en vorm. Het is precies dit genre waarin Meester I.S. zich bekwaamde en uiteindelijk excelleerde. Ook zijn latere schilderij van een oude vrouw, nu in het Kunsthistorisches Museum in Wenen, laat dit goed zien.

Anders dan een portret, dat een specifieke persoon herkenbaar moet weergeven, richt een tronie zich op het karakter en de expressie van een gezicht. De modellen zijn doorgaans anoniem; hun identiteit is niet het onderwerp. Juist daardoor kan de aandacht uitgaan naar hun verschijning, hun blik en de indruk die zij op de toeschouwer maken. De rimpels en onregelmatigheden van de ouder wordende huid bieden de schilder een technische uitdaging, en kunnen tegelijk verwijzen naar het verstrijken van de tijd en de vergankelijkheid van het leven. Meester I.S. gaf deze Leidse traditie een eigen, uitzonderlijk verfijnde invulling. In *Man met een blind oog* wordt dat zichtbaar in de nauwkeurige weergave van het gezicht en vooral het afwijkende oog. Zo wordt de tronie niet alleen een studie van een karaktervol gezicht, maar ook een demonstratie van het uitzonderlijke meesterschap van de kunstenaar.

Portret van een vrouw, naar links gewend
Meester I.S.
ca. 1650. Olieverf op doek op paneel, 34 x 27 cm
MONTREAL MUSEUM OF FINE ARTS

Met steun van Fondation Courtois

Man met een blind oog zal na een restauratie vanaf medio december te zien zijn in Museum De Lakenhal

WAARDIGHEID EN IMPERFECTIE

Waar we precies naar kijken blijft een vraag: heeft deze man helemaal geen linkeroog meer? Is het oog verlamd door ziekte, is hem iets overkomen? Uit de 17de eeuw zijn maar weinig schilderijen bekend waarop mensen met een lichamelijke beperking realistisch en met waardigheid zijn afgebeeld. Zij werden als rariteit gepresenteerd of gebreken werden juist verhuld. Meester I.S. brak radicaal met deze traditie door juist met grote aandacht naar lichamelijke kwetsbaarheid te kijken. Met een diepmenselijke blik gaf hij zijn modellen een waardigheid die in de 17de-eeuwse schilderkunst uitzonderlijk is. Deze aandacht voor imperfectie komt vaker terug in zijn werk. Ook in andere schilderijen, zoals in zijn verbeelding van een vrouw met een zwelling boven haar oog, te zien in het Montreal Museum of Fine Arts, beeldt hij met mededogen fysieke kwetsbaarheid uit. In de aanwinst van Museum De Lakenhal, *Man met een blind oog,* is het beschadigde oog met dezelfde precisie, aandacht en artistieke toewijding geschilderd als de rest van het gelaat. Juist deze onbevangen manier van kijken is kenmerkend voor Meester I.S. en maakt zijn werk bijzonder.

ONTMOETING

Het werk voelt als een ontmoeting met een echt mens. De definitieve toeschrijving aan Meester I.S. danken we aan het diepgravende onderzoek van de onlangs overleden kunsthistoricus en Rembrandtkenner Volker Manuth (zie het In memoriam op p. 50). Decennialang hield hij zich met deze kunstenaar bezig. De verwerving door Museum De Lakenhal vormt een blijvend eerbetoon aan zijn wetenschappelijke werk voor een kunstenaar die kunsthistorici al sinds jaar en dag fascineert.

Het schilderij wordt op dit moment gerestaureerd. Daarbij zijn onder een oude overschildering een jaartal en een monogram tevoorschijn gekomen: ‘164(?)’ en ‘I.S.’ De toeschrijving, die tot nu toe berustte op stilistische kenmerken, wordt hiermee definitief bevestigd. Het jaartal is slechts deels leesbaar, maar onthult dat het schilderij eerder is gemaakt dan voorheen werd aangenomen. Het blijkt nu dat Meester I.S. dit stuk al halverwege zijn carrière schilderde.

In het schilderij komt het hele verhaal van Meester I.S. samen: zijn band met de Leidse fijnschilders, de invloeden uit Noord- en Oost-Europa, zijn meesterschap in de tronie én de empathie waarmee hij zijn modellen weergaf. Het is misschien wel een van de meest indringende gezichten uit de Nederlandse 17de-eeuwse schilderkunst. Ook nu, vier eeuwen later, weet het de hedendaagse toeschouwer nog altijd diep te raken.

Janneke van Asperen is conservator Oude Kunst in Museum De Lakenhal, Leiden